

РОЗВИТОК ЕМПАТІЙНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ У РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУПАХ

К. В. Силка

Бердянський державний педагогічний університет, Cathe_Sal@ukr.net

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент О. В. Горецька

Нині в Україні, як і у всьому світі, спостерігається тенденція до збільшення кількості людей похилого віку, що вимагає від суспільства створення певних соціально-психологічних умов для кращої адаптації представників періоду геронтогенезу. Важливою частиною політики кожного суспільства стає турбота про людей цієї категорії, проте можна спостерігати чимало стереотипів щодо старості, здебільшого негативних. Наприклад, старі люди є слабкими й немічними, неспроможними повноцінно працювати; вони не живуть повноцінним життям, консервативні, культурно відсталі, не приносять користі суспільству, не сприяють у ставленні до молоді тощо. Серед українців усе частіше зустрічаються такі сумнозвісні явища, як ейджизм (дискримінація людини на підставі її віку) та загальна інтолерантність. Тож ми вважаємо актуальною проблемою сучасної психології розвиток емпатійності та толерантності до літніх людей у різних вікових групах.

Проблеми, пов'язані з дискримінацією за ознакою віку, були відображені ще в ряді філософських праць (Аристотель, Емпедокл, Гіппократ, Платон, Цицерон, Сенека, Конфуцій та інших), а сьогодні проблеми старіння та ейджизму знаходять своє відображення в роботах Ш. Айзенштадта, Б. Байтуей, Н. Гапон, О. Краснової, А. Мікляєвої, Н. Паніної та багатьох інших.

Учені А. Варга, Є. Добровольська, І. Кон, О. Краснова, К. Маннгейм, М. Мід, А. Співаковська та інші розкривали особливості міжпоколінної взаємодії, підкреслювали важливість спілкування людей похилого віку з оточуючими, особливо з молоддю.

Метою статті є теоретичне обґрунтування й експериментальне вивчення особливостей ставлення до людей похилого віку в різних вікових групах.

Як стверджує В. Моргун, старість – це закономірний період людського життя, який можна й необхідно зробити щасливим для людини і корисним для суспільства, проте для цього мають бути певні умови [1]. На нашу думку, однією з таких умов є повноцінне міжособистісне спілкування людей похилого віку з представниками різних вікових груп та повне їх занурення у соціокультурні процеси, що відбуваються в суспільстві. Часто бар'єром такого психологічно благополучного спілкування виступає геронтологічний ейджизм або – джейнізм.

Термін «ейджизм» був введений у 1969 році директором національного інституту старіння США Р. Батлером для позначення дискримінації одних вікових груп іншими. Згідно з позиції вченого, ейджизм – процес систематичної стереотипізації та дискримінації людей на підставі їхнього віку з чітким переважанням цінності молодших вікових груп, неприязню до старіння, хвороб, непрацездатності, страху безпорадності, марності та смерті [2].

На основі ейджизму одночасно відбуваються три процеси: дискримінація, тобто негативна поведінка щодо особи через приписування їй негативних якостей; стереотипізація, тобто негативна оцінка якостей вікової групи, до якої належить особа; ярликування – ототожнення особи з певною віковою групою. Міжнародний центр старіння у 2006 році виділив такі форми ейджизму: *інституційний ейджизм* – місії, правила та практики, що допускають дискримінаційні відносини між індивідами або групами за їх віком; *навмисний ейджизм* – ідеї, погляди, правила або практики, які усвідомлено здійснюються проти осіб чи груп старших вікових категорій; *ненавмисний або випадковий ейджизм* – ідеї, установки, правила і практики, які здійснюються людьми без обізнаності чи усвідомлення того, що їхні дії є упередженими й призводять до вікової дискримінації осіб певного віку; *персональний ейджизм* – ідеї, переконання, відносини і практики з боку окремо упереджених індивідів до людей похилого віку.

Серед розмаїття видів ейджизму для нашого дослідження цікавим є джайнізм – дискримінація людей похилого віку на користь молоді. Цей

феномен включає політичні погляди, комерційні функції, культурні умови тощо, які підкреслюють значимість молодості й не вбачають краси й життєздатності людей зрілого чи літнього віку. Для кожної вікової групи причини і прояви джейнізму різні.

Наше дослідження було спрямоване на виявлення особливостей ставлення до людей похилого віку у трьох вікових групах (молодші школярі, підлітки та молодь) та розвиток в цих групах емпатійного та толерантного ставлення до представників періоду геронтогенезу.

Дослідження проводились на базах закладу загальної середньої освіти №5 м. Бердянськ та Бердянського державного педагогічного університету. Вибірку склали 85 осіб різної статі віком від 10 до 29 років.

Нами було використано методику діагностики рівня емпатії «Шкала емоційного відгуку» А. Меграбяна, проєктивні методики «Якою я уявляю старість» і «Яким я уявляю себе у старості», бесіду, анкетування. Винятком була група з 15 молодших школярів (учнів 4-го класу) – для них застосовувались лише проєктивна методика «Якою я уявляю старість» та бесіда.

За результатами дослідження 94% молодших школярів ставляться до людей похилого віку шанобливо, доброзичливо; виявляють співчуття; позитивно ставляться до літніх й до старості в цілому. 6% молодших школярів ставляться до людей похилого віку нейтрально, старість і літніх уявляють стереотипно.

Більше половини (58%) підлітків виявили низький рівень загальної емпатії, 32% – середній і лише 10% – високий. Серед дівчат емпатійно налаштованих виявилось більше, ніж хлопців. За результатами анкетування нейтральне ставлення виявили 53% опитуваних, негативне – 27%, позитивне – 20%. Більшість підлітків (30%) зобразили свою старість негативно, 20% створили позитивний Я-образ старості, а 25% респондентів було важко уявити себе старими, ще 25% зобразили й позитивні, і негативні риси старості.

Серед студентської молоді 66,7% уявляє свою старість позитивною та щасливою: усі виявили позитивне ставлення за результатами анкетування, а високий і достатній рівень загальної емпатії. 33,3% не змогли уявити себе у старості, з них 22,2% проявили високий рівень загальної емпатії та позитивне ставлення до людей похилого віку за результатами бесіди та анкетування і 11,1% виявили негативне ставлення до старості взагалі та зокрема до людей похилого віку й середній рівень загальної емпатії.

Результати досліджень дають нам змогу стверджувати, що найвищий рівень загальної емпатії, позитивного толерантного ставлення до людей похилого віку притаманний молодшим школярам, серед них також немає негативно налаштованих. Серед підлітків домінує низький та середній рівні загальної емпатії, уявлення про власну майбутню старість здебільшого негативні чи взагалі відсутні. Саме в цій групі домінує інтолерантне ставлення до людей похилого віку, міжпоколінні проблеми та конфлікти. Студентська молодь здебільшого позитивно й толерантно ставляться до людей похилого віку, виявляє високий та достатній рівні загальної емпатії, відсоток негативного ставлення серед них низький.

Отже, нами виявлено, що ставлення підлітків до людей похилого віку потребує корекції. Нами було розроблено та впроваджено корекційно-розвивальну програму, спрямовану на формування позитивного ставлення до представників періоду геронтогенезу, зменшення явища джейнізму та підвищення загального рівня емпатії та толерантності. Основні завдання програми спрямовано на створення у свідомості підлітків образу реальної людини похилого віку, розкриття сутності поняття самотності у старості, підвищення рівня толерантності до неї, налагодження позитивної міжпоколінної взаємодії через спільну творчу діяльність.

Упровадження програми сприяло підвищенню загального рівня емпатії на 17%; формуванню толерантного та емпатійного ставлення до людей похилого віку; зменшенню джайнізму; покращенню міжпоколінних зв'язків.

Отже, результати дослідження дають нам підстави стверджувати, що серед різних вікових груп саме в підлітків існує тенденція до формування негативного ставлення до людей похилого віку, яка потребує корекції.

Література

1. Моргун В. Ф. Особистість та її становлення: спроба наукового моделювання. *Особистість в освіті : парадигма культури* / Зелюк В. В., Моргун В. Ф., Устименко Т. А. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. С. 27–35.
2. Butler R. N. Ageism: Another form of bigotry. *Journal of Gerontologist*. 1969. № 9 (4 Part 1). P. 243–246.